

Oponentský posudek na diplomovou práci Bc. Filipa Váňy „Beyond Psychology: Nietzsche and the Metaphysics of Agency“ (FF UK, 2022, 100 str.)

Ondřej Švec, Ph.D.

Autor si předsevzal ambiciózní úkol analyticky vyložit význam a podstatné limity Nietzscheho „vědeckého“, respektive psychologického výkladu lidského jednání, myšlení a (sebe)vědomí. Na základě skvělé obeznamenosti jak s podstatnou částí Nietzscheho díla, tak i s rozsáhlým korpusem zejména anglofonní sekundární literatury autor představil velmi osobitou výkladovou linii, podle níž Nietzsche jde ve své podezřavé kritice rozumu, svobodné vůle a schopnosti jednat na základě uvědomovaných důvodů až na samotnou hranici toho, co lze ještě smysluplně ve filosofii hájit, a nakonec i za ni.

Na předložené práci je třeba vysoce ocenit, že Filip Váňa nejen velmi podnětně a osobitě rozvíjí klíčové motivy Nietzscheho vědecké kritiky metafyzických pomyslů, ale že je sám vůči vykládanému autorovi a jeho podání nanejvýš kritický. Opakovaně a nelítostně podrobuje Nietzscheho pozici důslednému rozboru jejích rozmanitých implikací; nikdy nepřejde výkladově náročnou pasáž pouhým přitakáním či parafrází; znovu a znovu se ptá jak po pravém významu, tak po konsekvencích a obhajitelnosti Nietzscheho provokativních tezí či aforismů; velmi často nabízí různé možnosti interpretace a předkládá textové i věcné důvody pro upřednostnění jedné z nich na úkor jiných. Zkrátka počíná si nejen jako vykladač usilující o věrnost zdrojovému textu, ale neméně též jako samostatný filosof usilující o domýšlení dříve řečeného do všech důsledků, včetně těch nezamýšlených. Z tohoto hlediska je jeho diplomová práce zcela příkladná a svou srozumitelností a analytičností též nápomocná pro ty čtenáře, které Nietzscheho fragmentární, nesystematický a multifokální styl může snadno znejistit či zmást.

Otázky k obhajobě

Mám podezření, že autor až příliš spoléhá na soudobé schéma naturalizace jednání coby redukce na jeho neosobní (a povýtce materiální) příčiny. Je to zřejmé zejména v jeho kapitole o pudech jako neuvědomovaných motivech našich činů, ve které věnuje značnou část redukcionismu obsaženému v Nietzscheho snaze sestoupit k nízkým příčinám toho, co máme sklon vysvětlovat vznešenými ideály. Proti takovéto redukci pak staví několik námitek vedených zejména z fenomenologicko-existenciálních pozic: musí zde být nějaké osobní bytí, které je nelhostejné k sobě samému, má-li být vůbec něco smysluplným motivem jednání. Já sám si nejsem jist, zda tato polemika není až příliš poplatná jisté anglosaské recepci Nietzscheho, která si otázku naturalismu nedokáže představit jinak než jako přitakání empirickým vědám a kauzálnímu výkladu lidského jsoucna jako nutnému východisku pro kladení filosofických otázek. Má otázka pro obhajobu tak směřuje především k přesnějšímu vymezení toho, jak vůbec chápat a vykládat Nietzscheho „naturalismus,“ tj. jeho úmysl „přesadit zpět člověka do přírody.“ (*Mimo dobro a zlo*, 243). Co v kontextu tohoto díla a

dalších, jako jsou *Lidské, příliš lidské* či *Radostná věda*, znamená naturalizace člověka, jeho vědomí a jednání? Sám bych měl sklon chápat Nietzscheho deklarovanou oporu ve vědě nikoli jako materialistický redukcionismus, ale mnohem spíše a) jako hermeneutiku podezření, která vykládá metafyzické postoje, ideály a jako důsledek jisté životní formy (například existence oslabené, neschopné obstát v proměnlivém světě, a proto se upínající k předpokladům racionálního a trvalého systému pevných kategorií za proměnlivostí jevů) a b) jako genealogický výklad, který odhaluje postupný vznik metafyzických opozit jako reakci na historickou situaci těch, kdo hůře či lépe dokázali obstát v životních zkouškách. Nietzscheho „fyziologická“ zkoumání duchovních jevů by tak nebyla projevem prostého redukcionismu, nýbrž genealogickým vystopováním původu myšlenek a filosofických systémů v samotném jádru našeho tělesného potýkání se světem, které je ale zpětně ovlivněno způsobem, jímž o něm smýšlíme.

Má druhá otázka k obhajobě se týká způsobu, jímž autor předložené práce chápe tradiční filosofické protiklady „pravda-nepravda“, „rozum-nerozum“, „altruismus-egoismus“. Obecně se mi zdá, že autor má sklon vykládat Nietzscheho pozici opět redukcionisticky: pravda není „nic jiného“ než lež, rozum „nic jiného“ než nerozum a altruismus je v posledku „jen“ nepřiznaný egoismus. Pokud by Nietzsche takovou pozici skutečně zastával, pak by také platily námitky obsažené v poslední kapitole, která odhaluje nekoherenci a sebevyvracející charakter takovéto redukce. Dle mého názoru však Nietzscheho „myšlení v protikladech“ míří jiným směrem, než který je mu v práci přisouzen. První příklad se týká vztahu smyslu a rozumu. Ve své kritice autonomní funkce rozumu, který by nám měl podle racionalistických doktrín odhalit spolehlivou pravdu věcí tam, kde nám smysly zprostředkovávají pouze nejistou proměnlivost, Nietzsche obrací tradičně chápaný vztah mezi oběma těmito mohutnostmi: pokud nám smysly zprostředkují dění, nestálost a pomíjivost, tedy to, co bylo tradičně známkou nepravdy a klamu, pak nelžou! Co bylo znakem zdánlivosti, je svědectvím o skutečnosti; a naopak, co je jakožto jednota, totožnost, jednoduchost myslitelné, ukazuje se jako imaginární a nepravdivé. Když pak na straně 96 (a v poznámce pod čarou 222 tamtéž) autor namítá, že tato pozice je neudržitelná, neboť soudí pouze rozum a nikoli smysly, možná tím opomíjí, že právě soudy rozumu jsou do jisté míry statickými řezy napříč skutečností, o jejich vlastní a ne-vždy-plně racionální povaze nás v mnoha případech lépe zpraví smyslová zkušenost, jakou je například utrpení nebo radostné přitakání tvořivé stránce života, jeho síle a kráse.

Druhý příklad: Také protiklad pravdy a nepravdy není pouhou redukcí veškeré pravdy na jednu velkou iluzi. Ve spise „O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním“ tak Nietzsche přesně rozlišuje mezi různými druhy iluzí, z nichž některé odmítá pro jejich neblahý vliv na náš životní cit, zatímco jiné, zejména pak umělecké, vyzvedává pro jejich jasnozřivost (jsme si vědomi metaforičnosti uměleckého díla) i pro jejich schopnost zprostředkovat nám experimentální a tvořivou povahu života.

Konečně pak F. Váňa ve své kritice Nietzscheho zmiňuje, že vyvrácení altruismu je jednak bezzubé (je-li každý akt egoistický, neboť je veden sebe-zájmem, případně pak vůlí k moci, pak již sám pojem egoismu ztrácí smysl), jednak neprůkazné (altruistický zájem na prospěchu druhých je empiricky těžko popiratelný a nevylučuje se s tím, že jsem to já, kdo se v jejich prospěch rozhoduje, případně i obětuje). Nejsem si však jist, zda tato kritika nemíří proti

zploštěnému podání Nietzscheho, který by podle podaného výkladu usiloval především o vyvrácení jakékoli možnosti altruismu, neb vše je vedeno egoisticky motivovanou vůlí k moci. Podle mě jde Nietzscheovi o jiný cíl a jeho metoda je odlišná od té, než která mu je v práci přisuzována. Jsou různé kvality egoismu, sahající od pomsty až po velkorysost, které lze a stojí za to rozlišovat (srov. *Radostná věda*, I, 49). I ten zdánlivě nejaltruističtější čin, jako je autorem zmiňované obětování matky pro vlastní dítě, může být veden ztotožněním matky s dítětem, v němž tato nachází svou plnost (*Lidské, příliš lidské*, I, 57). I ten zdánlivě nejegoističtější čin, plynoucí například z osobních ambic velkého panovníka, může mít za následek emancipaci dříve nesvobodných občanů, či jiný skutečný prospěch druhým. Zde všude se přitom ukazuje, jak protiklady pozvolna přecházejí jeden v druhý: rozumné tak může vznikat z nerozumného, pravda z omylu, a čin přínosný pro druhého z egoistických pohnutek. Nietzschemu tak jde především o narušení zdánlivě absolutních opozit, jednak o zpochybnění hierarchického dualismu, v němž pouze jedné ze stran náleží vlastní hodnota, zatímco druhou je třeba vymýtit jako něco nehodnotného, ba přímo hanebného. Právě s tímto záměrem a za účelem diferenciovanějšího pojetí skutečnosti Nietzsche ve svém díle systematicky rozkolísává zdánlivá opozita (dobro-zlo; pravda-nepravda; skutečnost-pouhé zdání; altruismus-egoismus). Mou otázkou tedy je, zda je podle Filipa Váňy v této své snaze nakonec úspěšný, nebo svá stanoviska v jejím důsledku definitivně vylučuje z okruhu toho, co lze ještě smysluplně tvrdit.

Tyto neodbytné otázky, které se mi při četbě velmi zdařile formulovaného a celkově skvěle promyšleného textu opětovně vkrádaly na mysl, ani v nejmenším nesnižují hodnotu odvedené práce, kterou vřele doporučuji k obhajobě s navrhovaným hodnocením „výborně“.

V Praze 30. 8. 2022

Ondřej Švec, Ph.D.